

І. Ф. ЛЕВИЦЬКИЙ
(Харків)

ПРО ВІК СТОЯНКИ, ВІДКРИТОЇ В. В. ХВОЙКОМ В ІСКОРОСТІ

Стоянка, відкрита в 1911 р. В. В. Хвойком у м. Іскорості (нині м. Коростень), розташована на першій надзаплавній терасі лівого берега р. Уші, між вулицями Урицького і Воровського, поблизу шляху на Хотинівку (рис. 1).

З північного боку схил тераси, що знижується, обмежений невеликим струмком. Нижче його за течією річки здіймається скелястий корінний берег, покритий на значному просторі четвертинними утвореннями (рис. 2).

В останні роки, внаслідок розробок піщаного кар'єру, площа стоянки дуже скоротилась. Її обривистий до заплави край поступово відступає на захід. Найбільш уціліла і доступна для дослідження площа, що становить не більш 650 м², міститься в трикутнику, обмеженому вулицями Урицького і Воровського з півдня і південного сходу й садибою гр. Подольського з північного заходу.

Влітку 1940 р., у кар'єрі, що знаходиться на відстані близько 17 м на схід від центра кургана, який почав розкопувати Хвойко, Коростенським краєзнавчим музеєм була проведена зачистка відслонення, завширшки 5 м. Характер і послідовність геологічних нашарувань у цьому місці відповідають в основному даним промірів 1930 р. Деяка невідповідність у позначенні потужності окремих напластувань зумовлюється положенням зачистки ближче до північного схилу тераси, де спостерігається збільшення товщі шарів, часткова зміна їх складу і напрямів виклинювання.

За часом утворення тераса належить до пізньольодовикового часу. В її основі, безпосередньо під діагональношаруватими пісками, залягає значна товща ясножовтуватого з зеленуватим відтінком лесовидного суглинку (глей), яка є останком розмитої тераси більш високого рівня. Алювіальні й алювіально-делювіальні відкладення, що покривають шар лесовидного суглинку, можуть бути віднесені до періоду після максимуму Вюрма. Другий зверху, супіщаний шар відповідає заключній, неовюрмській стадії обледеніння і початку сучасної епохи. Синхронічні з ним нашарування першої надзаплавної тераси порожистої частини Дніпра в ряді пунктів (Осокорівка, Ямбург та ін.) відмічені знахідками

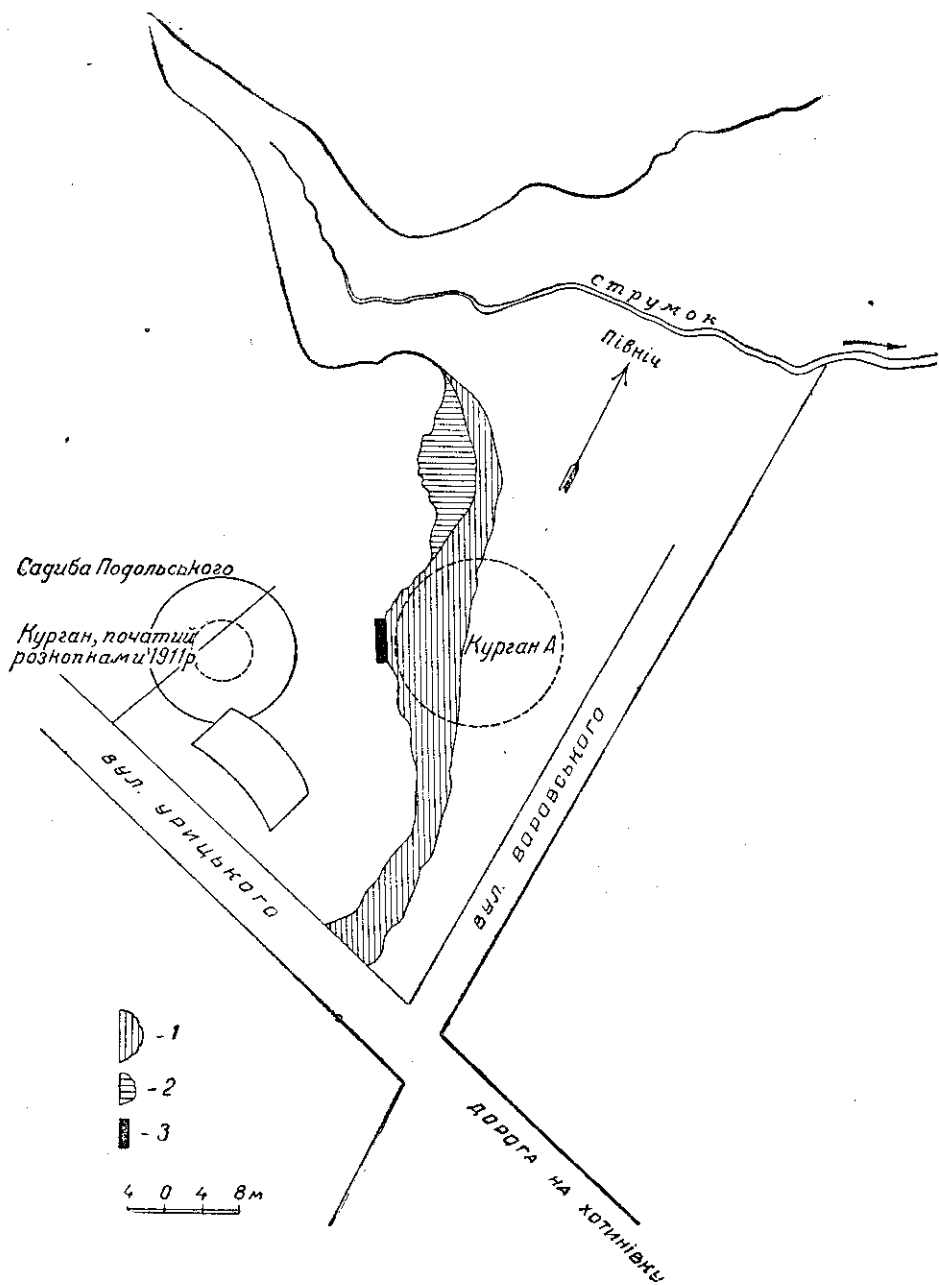


Рис. 1. План стоянки в м. Коростені.
 Умовні позначення: 1 — відслонення основи першої надлугової тераси; 2 — підбій піщаного кар'єру; 3 — зачистка 1940 р.

тарденуазького часу, що змінюються наприкінці неовюрма формами, перехідними до неоліту.

Культурні залишки, виявлені при розкопках Хвойком, залягали в кількох горизонтах, на різній глибині — від 0,5 до 0,87 м. У зачистці 1940 р. також встановлюється залягання сколотих кремінних пластин і знарядь у кількох горизонтах, на глибині від 0,6 до 1,9 м, що свідчить про періодичне заселення стоянки в умовах поступового зниження рівня води в річці, коли тераса значний час року лишалась непокритою водами.



Рис. 2. м. Коростень: п. VII — місце, де знаходиться стоянка, відкрита В. В. Хвойком; п. VI — місцезнаходження кремінних знарядь.

На жаль, і при розкопках Хвойка і під час робіт 1940 р. знахідки різних культурних горизонтів були змішані, що не дає тепер змоги з належною достовірністю говорити про типологічні відмінності й особливості техніки кремінних знарядь з горизонту того чи іншого періоду. Значна частина знарядь і покидьків виробництва з цієї стоянки, експонована у Коростенському музеї, має збережені у незмитому вигляді сліди ґрунту, в якому були кремені. Одні з них прикриті примазками білястожовтого супіску (табл. I; рис. 7, 8), інші — брудними примазками сіропепелястого ґрунтового шару, що свідчить про їх тривале залягання в основі або ж у нижній частині шару (табл. I; рис. 4, 5).

Поряд із сколотими кремінними пластинами і скалками великих розмірів трапляються грубооббиті форми, що мають чітко виявлений ранньонеолітичний характер. Аналогічні за розмірами, призначенням і фізичними особливостями кременю знаряддя і покидьки виробництва відомі по знахідках у Коростені з ряду пунктів, що належать до різних періодів.

На шляху з Коростеня на Могильне, ближче до центра міста, значні скупчення покидьків і знарядь з кременю сірих і жовтуватих відтінків розкриті на поверхні першої, піщаної тераси (п. VI).

На городищі № 1, під час розкопок 1924—1925 рр. кремінні залишки, представлені, головним чином, нуклеусами і крупним пластинчастим матеріалом, були в шарі „жовтуватосірого піску“.

Нижче від городища № 1, в урочищі Крем'яниця, кремінні залишки, що належать до двох послідовних стадій раннього неоліту, залягають на оголених схилах першої тераси, а також у заплаві.

У межах городища № 3 коло „Ольжиної купальні“, на схилі правого берега Уші, грубооббиті знаряддя ранньонеолітичного типу ми знаходили під час будівництва школи і земляних робіт коло Хотинівського шляху, — в нижній частині і в основі грумуного шару.

У всіх згаданих випадках, при наявності знарядь з кількох послідовних відкладень, найкраще збереглися комплекси, що характеризуються великою кількістю нуклеусів, крупними сколотими пластинами, комбінованими скобелями і різцевими формами. Найбільш порушеними виявляються комплекси з крупними, грубообробленими знаряддями макролітичного типу, що відповідають ранньому часу неоліту (протокампінєнська стадія). Таку картину дають стоянки в урочищі Крем'яниця, в ряді пунктів, розташованих вздовж головної вулиці міста.

Є підстави думати, що найпізніші комплекси в поселеннях з переважаючим у них сколотим кременем макролітичного характеру належать до часу перехідного від раннього неоліту до розвиненого. Цим часом можуть бути датовані верхні горизонти стоянки, відкритої Хвойком, які стратиграфічно відповідають нижній частині ґрунтового шару зачистки 1940 р. і безпосередньо зв'язані із залишками поселення, що займає весь простір у районі вулиць Урицького і Воровського — на терасі та її схилах, повернутих до заплави (п. VII).

Генетично ця відособлена група пам'яток, яка поєднується із знаряддями кампінєнського віку, простежується у глибших горизонтах перших надзаплавних терас, що не зазнавали руйнівної дії повені і що залягають, безсумнівно *in situ*. До цієї групи можуть бути віднесені також і знахідки городища № 1, на якому, разом із значною кількістю сколотого кременю, зрідка траплялися комбіновані знаряддя для рубання, виконані в „тесаній“ техніці. Крім знахідок, згаданих у „Записках про досліди археологічні коло Коростеня“, можуть бути відзначені унікальні *cours de roing* та сікачі макролітичного вигляду, знайдені нами в 1925 р. коло підніжжя західного схилу городища у верхній частині супіщано-глинистого шару. Наявність цих форм, що розвиваються у ранньому неоліті, в умовах переходу до осілого рибальсько-збираль-

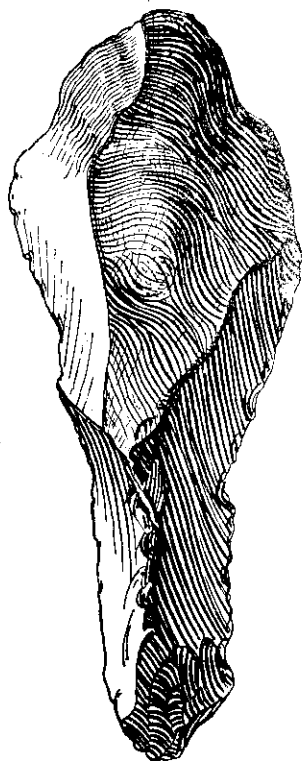
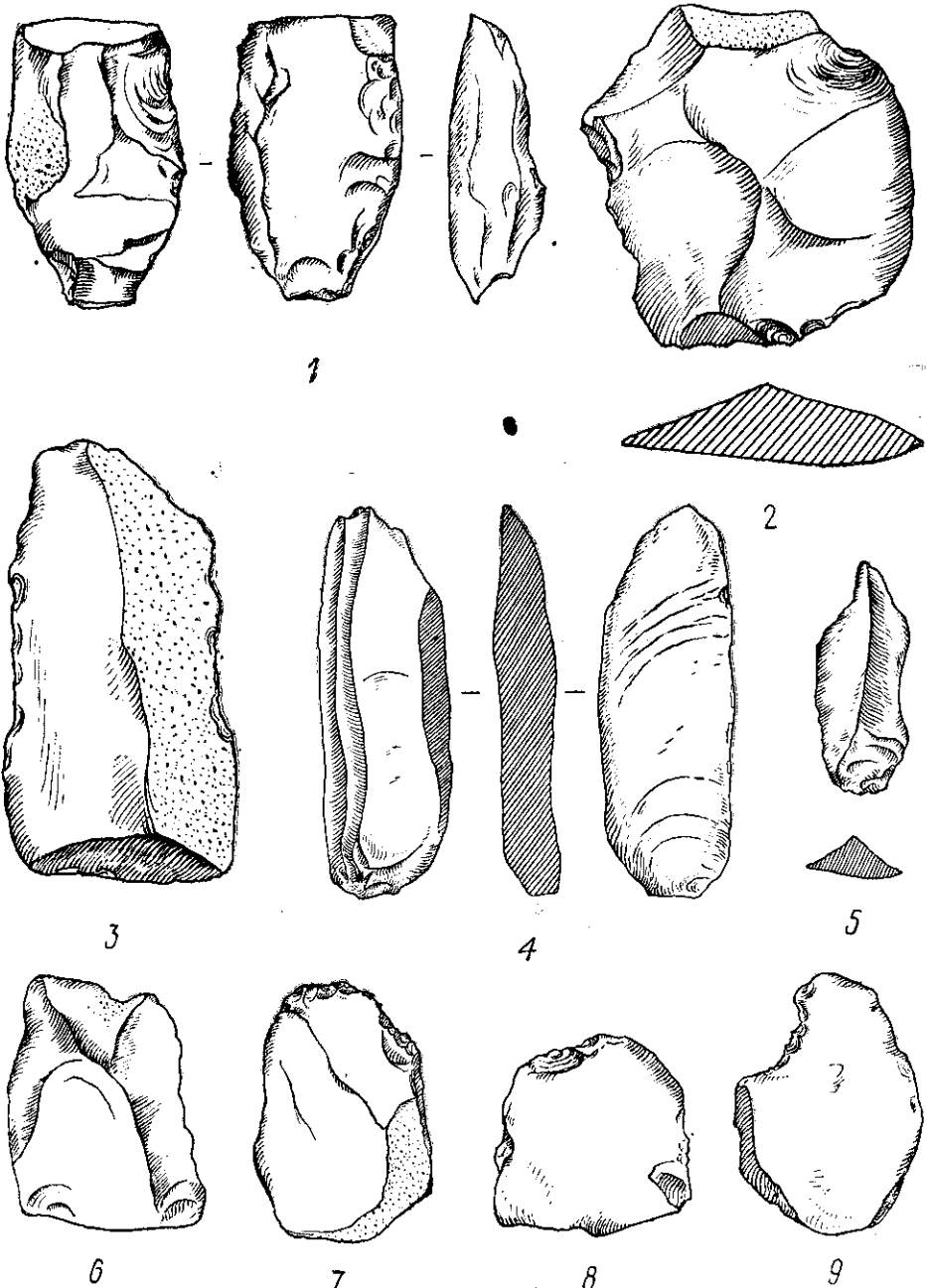


Рис. 3. Коростень, городище I. Рубило. Кремінь сіро-жовтуватий, зарнястий (1/3 н. в.).



Вироби з кременю ($\frac{1}{2}$ н. в.).

1 — кремінний різак, комбінований з долотцем, пункт VII; 2 — дископодібне скребло жовтого кременю, пункт VII; 3 — різак сірожовтуватого зернястого кременю, пункт VII; 4, 5 — пластинки сірого, трохи патинізованого кременю, пункт VII; 6 — кремінний відщеп; 7 — скребачка на звуженому кінці відщепу; кремень жовтий, зернястий, пункт VII; 8 — різець-скребок чорного зернястого кременю; 9 — скребок сірожовтуватого кременю, пункт VII.

ницького господарства, констатовано і в зачистці 1940 р. Це дає можливість датувати верхню частину шару стоянки 2, відкритої Хвойком, часом раннього неоліту, а горизонти, що знаходяться нижче, пізнім часом епіпалеоліту, часом, перехідним до неоліту. У відкладеннях „Піщаного“ коло Народичів вказаним горизонтам відповідають комплекси XVIII—XXI, що залягають у верхній частині, а також і на поверхні нижнього горизонту шару В, відразу ж під давнім ґрунтовим шаром дюни, що цілком узгоджується з даними стратиграфії епіпалеоліту в зоні стародавніх мисливсько-риболовецьких поселень по Північному Дінцю¹.

Залишки більш древніх поселень стоянки, що знаходяться в товщі делювіально-алювіальних відкладень верхньої частини тераси в Коростені, за аналогією з іншими місцезнаходженнями, можуть бути віднесені до початкової стадії епіпалеоліту. Синхронічні нижньому горизонту розкопок Хвойка поселення пізнішого азильсько-свідерського типу зв'язані стратиграфічно з нижнім рівнем дюнної стоянки „Піщаного“ (верхня частина шару С), що характеризується переживанням пізньопалеолітичних форм. Ці форми свідчать про побутування мисливсько-риболовецьких промислів у долині середньої частини Уші; поряд з ними намічався водночас перехід до осілого рибальсько-збиральницького господарства в сусідніх районах Коростеня, Могильного, Ушомира та ін. Цими особливостями розвитку первісного господарства в епоху епіпалеоліту і можна пояснити виключне переважання техніки макролітів і відсутність мікролітичних форм зрять у знахідках із стоянок Коростеня та його околиць, а також і на стоянці, відкритій Хвойком, що з першого погляду нібито не відповідає нашому звичному уявленню про відмітні риси, властиві кремінній індустрії ранньої пори епіпалеоліту.

Висловлюване міркування про вік найбільш ранніх культурних відкладень стоянки в Коростені може бути підтверджено її дальшими поглибленими дослідженнями.

Стоянка, відома нам з розкопок В. В. Хвойка, є, поки що, єдиним у краї місцезнаходженням часу перехідного від пізнього палеоліту до неоліту і відзначається винятковою виразністю стратиграфії окремих, чітко розмежованих між собою культурних горизонтів.

Планові науково організовані дослідження стоянки можуть дати важливі спостереження для розв'язання питання про стратиграфію, хронологічну періодизацію і взаємний зв'язок ряду епіпалеолітичних і неолітичних культур Волинського Полісся. Зокрема це стосується визначення віку дюнних стоянок по річці Уші та її притоках.

Оголені кар'єром нижні суглинисті відкладення основи тераси необхідно перевірити глибокими шурфами до рівня кристалічних порід, оскільки не виключена можливість виявлення залишків більш давніх палеолітичних культур на стоянці в Коростені. Першою і головною умовою можливого вивчення вцілілих її ділянок повинно бути встановлення належної охорони пам'ятки.

¹ Н. В. Сибилев, Эпипалеолит Изюмщины и его отношение к позднейшим культурам, Советская археология, т. V, стр. 275—276.

И. Ф. ЛЕВИЦКИЙ

О ВОЗРАСТЕ СТОЯНКИ, ОТКРЫТОЙ В. В. ХВОЙКО В ИСКОРОСТИ

Резюме

Стоянка расположена на первой надпойменной террасе левого берега р. Уши. В основании террасы залегает толща светложелтоватого суглинки, перекрытого сверху аллювиальными и аллювиально-делювиальными отложениями, относимыми по времени образования к периоду после максимума Вюрма. Лежащий под современным почвенным слоем переходный супесчаный горизонт отвечает заключительной стадии оледенения и началу современной эпохи.

Кремневый инвентарь и кострища, обнаруженные раскопками 1911 г., а также исследованиями 1940 г., отмечены на глубине 0,6—1,4 м и более в нескольких четко разграниченных горизонтах.

Остатки более древних поселений Коростенской стоянки, представленные большим количеством найденных В. В. Хвойко кремневых отщепов и орудий, связаны с песчано-глинистыми отложениями и могут быть, по аналогии с местонахождениями порожиистой части Днестра и Северного Донца, относимы к позднему азийскому времени и началу эпипалеолита. В следующем кверху слое, наряду со сколотыми кремневыми пластинами и отщепами, встречаются грубооббитые орудия макролитического характера. Среди последних отмечаются формы рубил, скребел и скобелей „гесаной“ техники. Наличие этих форм, получающих дальнейшее развитие в неолите, дает основание датировать нижнюю часть слоя поздней порой эпипалеолита и временем раннего неолита.

Отложения верхней части этого слоя и нижней части почвенного слоя заключают в себе остатки комплексов со значительным количеством призматических нуклеусов, скребков и резцевых форм, характерных для периода перехода к эпохе развитого неолита.
